

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ У СИСТЕМІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Досліджено місце і роль інтелектуальної власності у формуванні постіндустріального суспільства. Визначено проблеми розвитку бухгалтерського обліку інтелектуальної власності в Україні.

Ключові слова: бухгалтерський облік, інтелектуальна власність, постіндустріальне суспільство.

Jevdokimov V.

INTELLECTUAL PROPERTY IN ACCOUNTING SYSTEM: THEORETICAL POSITIONS

Research the place and role of the intellectual property in shaping the post-industrial society. Outlined the problems of development of accounting intellectual property in Ukraine

Keywords: accounting, intellectual property, postindustrial society

Вступ. В основу формування постіндустріального суспільства в Україні, що передбачає модернізацію виробничого комплексу, трансформацію соціально-економічних відносин, покладено новий підхід до розуміння ролі і значення системи об'єктів інтелектуальної власності підприємств, який має безпосередній вплив на підвищення ефективності діяльності як окремого суб'єкта господарювання зокрема, так і національної економіки загалом. У таких умовах зростає необхідність у розвитку нових теоретико-методологічних і організаційно-методичних підходів до системи бухгалтерського обліку, результатом функціонування якої є інформаційний продукт. Від якості інформаційного продукту бухгалтерського обліку залежать ефективність прийнятих рішень щодо об'єктів інтелектуальної власності, їх впровадження у виробничий процес і соціально-економічні відносини, результативність діяльності підприємства на ринку інтелектуальної власності.

Вказане актуалізує дослідження ролі та значення бухгалтерського обліку інтелектуальної власності у формуванні постіндустріальної економіки, визначення напрямів розвитку його теорії та методології.

Аналіз основних літературних джерел. Проблема формування постіндустріального суспільства в економічній теорії активно розглядалася у другій половині ХХ ст. насамперед у роботах Дж. Гелбрейта, теоріях постіндустріального суспільства Д. Белла і Е. Тоффлера. Й. Шумпетер вперше в теорії підприємництва концептуально обґрунтував модель інноваційного розвитку економічної системи, що рівнозначно постіндустріальному суспільству, на основі аналізу взаємодії системних, структурних і циклічних факторів. У межах неокласичної теорії інновацій, що стала логічним розвитком теорії Й. Шумпетера, Я. Тінберген обґрунтував механізм дії "екзогенного" інноваційного фактора, тобто техніко-технологічних та організаційно-управлінських інновацій.

Питання інтелектуальної власності як об'єкта бухгалтерського обліку розглядалися в наукових дослідженнях, присвячених проблемам відображення нематеріальних активів, які й виступають об'єктами інтелектуальної власності в системі

бухгалтерського обліку [3-6, 8, 9]. Загальним проблемам інтелектуальної власності присвячені праці вітчизняних вчених: О.Б. Бутніка-Сіверського, В. М. Гейця, Г. Г. Кірейцева, П. П. Крайнева, В. Кузьмичова [2], Н. М. Малюги, В. В. Сопка, А. А. Чухна, І. Й. Яремка, І. І. Криштопа, І. Г. Крупельницької, Н. М. Бразілій, В. О. Жарова [1], І. В. Жураковської, Ю. С. Рудченко, В. П. Денис, Ю. В. Писаренко та зарубіжних вчених: Д. Андріссена (D. Andriessen), Е. Брукінг (A. Brooking), Ю. Даума (J. Daum), Д. Добії (D. Dobiija), М. Добії (M. Dobiija), Л. Едвінсона (L. Edvinsson), Б. Лева (B. Lev), К. Е. Свейбі (K.E. Sveiby).

Дослідження даних питань дасть можливість систематизувати напрацювання вчених і практиків, з'ясувати місце та роль бухгалтерського обліку інтелектуальної власності у формуванні постіндустріального суспільства.

Інтелектуальна власність в інформаційній системі управління. Розвиток системи економічних відносин у частині формування ринку інтелектуальної власності пов'язаний із розвитком інновацій. У сучасних умовах глобальної конкуренції за всіма напрямками суспільної життєдіяльності, гострої потреби у модернізації економіки вирішальним фактором забезпечення соціально-економічного зростання є динамізм, стійкість і масштабність інноваційного розвитку. Життєздатність економіки багато в чому визначається науково-технічним прогресом й інтелектуалізацією основних факторів виробництва.

Як показує історія, інновації економічного піднесення розвинених країн забезпечили розвиток великих народногосподарських систем, формування ринків наукоємних технологій. Інноваційний аспект, що проявився в розробці та впровадженні нових технологій, зумовив підвищення ступеня ринкової конкуренції підприємств, зростання ефективності виробництва та підвищення споживчих якостей товарів і послуг. Частка інноваційного сектора, до якого належать інформація й інформаційні технології як об'єкти інтелектуальної власності, за останні 15 років багаторазово зросла і становить у розвинених країнах близько 45-65% валового продукту.

Ступінь ефективності інноваційної економіки істотно вище порівняно з економікою індустріальної стадії розвитку. Внаслідок цього подальший розвиток економіки спричинив виявлення всіх чинників активізації інновацій, що забезпечують подальшу еволюцію господарсько-виробничих систем у напрямі формування постіндустріального суспільства.

Інтелектуальну власність як основний об'єкт управління та бухгалтерського обліку в умовах формування постіндустріальної економіки насамперед варто розглядати як правовий інститут, що забезпечує охорону і використання нематеріальних благ, які є продуктами інтелектуальної діяльності, а матеріальний носій творчого результату такої діяльності – тільки в якості речі, яка може передаватися у власність іншим особам, а може бути знищена (при цьому сам результат інтелектуальної діяльності, будучи благом нематеріальним, зберігається за його творцем і повинен використовуватися іншими особами лише за їх згодою з ним, за винятком окремих випадків).

Поняття “матеріального” та “нематеріального” в суспільних відносинах вперше використовуються в філософії римського права: поділ речей на “тілесні” і “нетілесні”, й в подальшому впроваджується в англо-американську правову систему. Адже існуюче в англо-американській правовій парадигмі розрізнення “відчутного майна” та “невловимого майна” близьке до поділу речей на “тілесні речі” і “нетілесні речі”, використаного в римському праві.

Аналізуючи праці вчених [1,7], бачимо, що категорія “інтелектуальна власність” (так звана “промислова власність”) сформувалася не відразу. Паралельно з нею існувала інша категорія – виключні права (або промислові права, або права на досягнення в галузі науки і техніки тощо), - що також широко застосовувалася у відношенні результатів інтелектуальної творчості й охоплювала авторські, винахідницькі та подібні їм права.

Таким чином, інтелектуальну власність необхідно розглядати як об'єктивно виражений результат інтелектуальної діяльності, як матеріальний (саме матеріальний) носій такого результату. Оскільки охорона, надана правом, не може виникати раніше, ніж коли цей ідеальний результат буде виражений в якій-небудь “об'єктивній” формі (тобто у матеріальній формі), то немає сенсу говорити про “інтелектуальну власність” до моменту такого вираження.

Система інтелектуальної власності включає в себе дві взаємопов'язані підсистеми: керуючу і керовану. При цьому всередині кожної підсистеми існує інваріантна система зв'язків і відносин.

Основними суб'єктами керуючої системи є: державні інститути і Всесвітня організація інтелектуальної власності, які функціонують відповідно до Паризької конвенції з охорони промислової власності, Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, Римської конвенції про охорону інтересів артистів-виконавців, виробників фонограм і радіомовних організацій.

В якості самостійного суб'єкта відносин виступає “ринок” як система ринкових відносин і мережа комерційних підприємств.

Керована система включає в себе складну сукупність суспільних відносин, пов'язаних із охороною, захистом, комерціалізацією об'єктів інтелектуальної власності, а також систему підготовки

кадрів. Основними суб'єктами відносин тут виступають: винахідники, автори, виконавці, патентні повірені, правовласники, кадрові фахівці.

Об'єктами відносин є насамперед об'єкти інтелектуальної власності. Окремо виділено систему відносин, що пов'язані з виробництвом та реалізацією контрафактної продукції і прямо впливають на формування системи відносин інтелектуальної власності.

Виходячи з цього, в умовах постіндустріального суспільства між суспільством і виробником інтелектуального продукту, що став об'єктом інтелектуальної власності, виникають складні соціально-економічні відносини. Соціально-економічні відносини за фактом реєстрації об'єктів інтелектуальної власності, їх захисту та використання – це насамперед сукупність суспільних відносин, що виникають при появі і використанні результатів інтелектуальної діяльності, які регулюються системою права.

Результати інтелектуальної діяльності, будучи персоніфікованими у вигляді інтелектуальної власності, володіють специфічними властивостями, що забезпечують економіці будь-якого рівня організації конкурентні переваги. Це засіб насичення матеріального результату інтелектуальної діяльності особливими споживчими властивостями. Крім того, це засіб технологічної переваги над конкурентами, який, у свою чергу, є засобом отримання високих прибутків, засобом законної монополізації знань, засобом синергетики творчого потенціалу персоналу в бізнесі. Всі названі властивості об'єктів інтелектуальної власності створюють можливість реалізації її специфічної функції – бути засобом інтеграції соціальних системотворюючих механізмів у управлінні бізнесом.

Властивості інтелектуальної власності, які використовуються в господарській діяльності, неоднакові, коли йдеться про об'єкти промислової власності та об'єкти авторського права. Об'єкти промислової власності завжди реалізуються через бізнес. Об'єкти авторського права є авторськими творами науки, літератури і мистецтва, де, в тому числі, реалізується функція самоствердження імені автора. Вона еквівалентна функції формування бренд-стратегії в бізнесі.

Якщо говорити про рівень розвитку соціально-економічних відносин з приводу інтелектуальної власності як основи розвитку постіндустріального суспільства, в Україні важливим моментом є аналіз динаміки зростання кількості об'єктів інтелектуальної власності (табл. 1 і табл. 2). Так, виходячи з даних, представлених у таблицях, можна спостерігати позитивну динаміку протягом останніх 20 років, зокрема можна зробити такі висновки щодо патентів на винаходи та патентів на корисні моделі:

- патенти на винаходи: спостерігається скорочення кількості виданих патентів протягом останніх 7 років. Найбільшу кількість патентів отримано протягом 2001-2004 рр. У 2001 р. – 11670, що становить 11,21 % у структурі, 2002 р. – 9178, що становить 8,82 %, 2003 р. – 10983, що становить 10,55 %, та 2004 р. – 9907, що становить 9,52 %;

- патенти на корисні моделі: останніми роками спостерігається позитивна динаміка, так у 2008 р. році кількість виданих патентів становила 9282, що в питомій вазі становить 12,9 %. У наступному році спостерігалось зниження до 11,66 %, і показник склав 8391. Збільшення в наступних двох роках дозволило вийти на показники структури – 13,07 % та 14,3 %.

Таблиця 1

Кількість внесених охоронних документів до державних реєстрів у 1992-2012 рр.

Роки	Патенти на винаходи		Патенти на корисні моделі		Патенти на промислові зразки		Топографії ІМС		Свідоцтва на знаки для товарів і послуг		Свідоцтва на КЗПТ		Свідоцтва на право використання КЗПТ		Міжнародні реєстрації знаків за Мадридською угодою	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
1992	230	0,22	-	-	12	0,05	-	-	15	0,01	-	-	-	-	-	-
1993	1939	1,86	-	-	378	1,61	-	-	3075	1,93	-	-	-	-	1429	1,24
1994	4650	4,47	-	-	338	1,44	-	-	3316	2,08	-	-	-	-	1093	0,95
1995	1350	1,30	4	0,01	387	1,65	-	-	229	0,14	-	-	-	-	1943	1,69
1996	4270	4,10	24	0,03	240	1,02	-	-	1025	0,64	-	-	-	-	4564	3,97
1997	9121	8,76	99	0,14	392	1,67	-	-	1639	1,03	-	-	-	-	4258	3,70
1998	4336	4,16	161	0,22	725	3,09	-	-	1945	1,22	-	-	-	-	4703	4,09
1999	1294	1,24	194	0,27	871	3,71	-	-	3363	2,11	-	-	-	-	5618	4,88
2000	5772	5,54	222	0,31	1044	4,44	-	-	3339	2,09	-	-	-	-	4446	3,86
2001	11670	11,21	422	0,59	1186	5,05	-	-	4389	2,75	-	-	-	-	4286	3,72
2002	9178	8,82	440	0,61	1267	5,39	-	-	6642	4,17	-	-	-	-	5732	4,98
2003	10983	10,55	672	0,93	1474	6,27	-	-	7706	4,83	-	-	-	-	5103	4,43
2004	9907	9,52	1853	2,57	1436	6,11	2	16,67	9383	5,88	-	-	-	-	5853	5,09
2005	3719	3,57	7467	10,37	1569	6,68	1	8,33	11645	7,30	-	-	-	-	6899	5,99
2006	3705	3,56	8268	11,49	2061	8,77	2	16,67	13134	8,24	-	-	-	-	9396	8,16
2007	4060	3,90	9215	12,80	2213	9,42	4	33,33	15375	9,64	3	15,79	2	9,52	8298	7,21
2008	3832	3,68	9282	12,90	2503	10,65	2	16,67	15357	9,63	3	15,79	3	14,29	9459	8,22
2009	4002	3,84	8391	11,66	1754	7,46	-	-	15137	9,49	4	21,05	5	23,81	9664	8,40
2010	3874	3,72	9405	13,07	1431	6,09	-	-	16686	10,47	1	5,26	3	14,29	10003	8,69
2011	4061	3,90	10291	14,30	1337	5,69	-	-	16677	10,46	5	26,32	5	23,81	7537	6,55
7 місяців 2012	2164	2,08	5562	7,73	880	5,69	1	8,33	9367	5,87	3	15,79	3	14,29	4802	4,17
Разом	104117	100	71972	100	23498	100	12	100	159444	100	19	100	21	100	115086	100

Таблиця 2

Надходження заявок на об'єкти промислової власності у 1992-2012 рр.

Роки	Всього подано заявок, у тому числі	Винаходи			Корисні моделі	Промислові зразки	Топографії ІМС	Кваліфіковані зазначення походження товарів	Знаки для товарів і послуг		
		всього	за національною процедурою	за процедурою РСТ					Всього	за національною процедурою	
1992	1480	920	910	10	-	56	-	-	504	-	
1993	21587	11684	10596	1088	-	443	-	-	9460	6226	
1994	15423	6687	5910	777	-	319	-	-	8417	4533	
1995	12674	5960	5117	843	125	312	-	-	6277	3322	
1996	12827	4893	3985	908	126	314	-	-	7494	3053	
1997	17631	6256	4980	1276	135	699	-	-	10541	4136	
1998	19390	6950	5560	1390	137	911	-	-	11392	5070	
1999	17580	7035	5657	1378	204	811	-	-	9530	4736	
2000	19951	7239	5861	1378	376	1135	-	-	11201	6272	
2001	24820	8813	7448	1365	434	1376	-	-	14197	8583	
2002	29214	10189	8806	1383	622	1806	1	9	16587	11322	
2003	35913	12605	11322	1283	839	2310	-	8	20151	13772	
2004	33138	5778	4356	1422	5232	1862	2	1	20263	13960	
2005	39291	5592	3842	1750	7286	2010	2	2	24399	16366	
2006	46335	5930	3788	2142	8171	2236	-	2	29996	20813	
2007	50461	6163	3766	2397	8870	2147	9	6	33266	23746	
2008	50665	5661	3113	2548	9636	2285	-	2	33081	22371	
2009	42173	4815	2681	2134	9203	1669	--	7	26479	17866	
2010	46264	5311	2811	2500	10686	1686	--	4	28577	20603	
2011	47205	5257	2936	2321	10426	1761	1	4	29756	21091	
7 місяців 2012	29021	2981	1719	1262	6402	1000	1	2	18635	13165	
Разом	613043	136719	105164	31555	78910	27148	16	47	370203	241510	128696

Теоретичні аспекти обліку інтелектуальної власності. Результати науково-технічної діяльності мають позитивну динаміку, проте варто зазначити, що в основній своїй масі не доводяться до стадії комерціалізації та ефективної реалізації на внутрішньому і зовнішньому ринках. Важливою проблемою сьогодні, яка впливає на такий стан, є неврахування їх на балансі підприємств, адже відсутня адекватна система нормативного регулювання відображення таких об'єктів у бухгалтерському обліку.

Основними завданнями системи управління інтелектуальною власністю на сучасному етапі розвитку суспільства є реалізація науково-технічних розробок у масовому виробництві, гармонізація відносин між основними суб'єктами інтелектуальної власності (державою, бізнесом і наукою), які виступають основними користувачами бухгалтерської інформації, в інтересах розвитку національної економіки.

Сенс системи управління в сфері інтелектуальної власності полягає в актуалізації наявних можливостей, створенні механізмів їх реалізації у системі конкретних заходів із підвищення конкурентоспроможності підприємства. Однак сьогодні на підприємствах недостатньо вирішуються проблеми реалізації цих прав, що виявляються впродовж здійснення усього життєвого циклу об'єктів інтелектуальної власності, що негативно позначається на кінцевих результатах, які мають не тільки економічне, але і, в широкому сенсі слова, соціальне значення.

Поряд із вдосконаленням системи управління інтелектуальною власністю на підприємстві повинні змінюватися і вдосконалюватися організаційно-методичні механізми облікового відображення даних об'єктів у складі нематеріальних активів. Адже сьогодні існує проблема інформаційного забезпечення управління даними об'єктами бухгалтерського обліку, особливо в частині їх значення у підвищенні ефективності та результативності діяльності підприємства, підвищенні його економічного потенціалу, модернізації виробництва. Інтелектуальна власність, залучена в розрізненому порядку, не перетворюється в механізм оновлення та модернізації виробництва. Раціональна комбінація об'єктів інтелектуальної власності є прерогативою підприємства. Особливою обставиною є те, що вони трансформують нові знання та інформацію в інноваційні виробничі технології, які обумовлюють ефективність формування і розвитку інноваційного потенціалу виробничо-економічних систем.

Об'єкти інтелектуальної власності у системі нематеріальних активів підприємства з позиції ступеня їх впливу на оновлення та модернізацію підприємств, формування кінцевих результатів і підвищення ефективності виробництва систематизують у три групи (рис. 1).

На основі цього можна констатувати, що до специфічних функцій об'єктів інтелектуальної власності належать: наукові дослідження, дослідно-конструкторська розробка, пілотне виробництво, реклама, облік, модернізація та оновлення, методи посилення корпоративності, підвищення конкурентоспроможності, стимулювання виробництва, інтенсифікація контролю якості, підтримка креативності, поєднання традицій і новаторства, дослідження, дослідна експлуатація, комерціалізація і капіталізація інновацій.

Основою формування і використання об'єктів інтелектуальної власності є адекватність їх структури виробничої стратегії підприємства, їх типологія, ідентифікаційні характеристики, порядок використання, дотримання інтересів власників (автор, патентовласник, ліцензіар), параметри прибутковості й капіталізації даних об'єктів.

Ефективний механізм взаємодії матеріальних активів підприємств і раціонально структурованої системи нематеріальних активів – об'єктів інтелектуальної власності, виступає в якості провідного чинника розвитку та модернізації промислових підприємств в умовах конкурентних ринкових відносин. Такий механізм повинен націлюватися на інтенсивний розвиток інноваційної діяльності промислових підприємств. Адже процес створення та освоєння інновацій реалізується на основі виробничої сукупності речових факторів виробництва за допомогою трансформації нових знань і умінь людини в сучасні технології.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє констатувати той факт, що основою формування і розвитку постіндустріального суспільства в Україні має стати трансформація системи бухгалтерського обліку та системи управління господарською діяльністю підприємств у сфері інтелектуальної власності. Інтелектуальна власність є тим об'єктом ринкових відносин, від ефективності управління яким залежить рівень інноваційного розвитку економіки, конкурентоспроможність вітчизняних підприємств і національної економіки на міжнародному рівні. Найважливіше те, що інтелектуальна власність, незважаючи на свою нематеріальну форму, є основою вдосконалення матеріального виробництва.

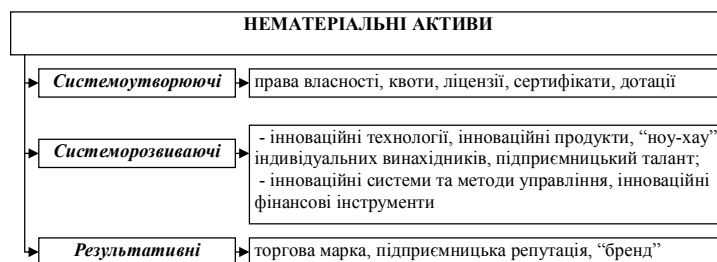

Рис. 1. Класифікація об'єктів інтелектуальної власності у системі нематеріальних активів підприємства

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жаров В. О. Інтелектуальна власність в Україні: правові аспекти набуття, здійснення та захисту прав : монографія / В. О. Жаров. – К. : Видавничий Дім “Ін Юре”, 2000. – 188 с.
2. Кузьмічов В. Проблеми захисту інтелектуальної власності / В. Кузьмічов // Вісник Академії правових наук України. – Х., 2005. – Вип. 3 (42). – С. 273-275.
3. Легенчук С. Ф. Розвиток теоретичних аспектів бухгалтерського обліку об'єктів права інтелектуальної власності / С. Ф. Легенчук // Вісник ЖДТУ. Економічні науки. – 2005. – № 4 (34). – С. 119-129.
4. Легенчук С. Ф. Новий підхід до структури бухгалтерського обліку / С. Ф. Легенчук // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. – № 10. – С. 23-29.
5. Лоханова Н. О. Інтеграційні процеси в обліку в умовах інституціональних перетворень: монографія / Н.О. Лоханова. – Херсон : Грінв Д.С., 2012. – 400 с.
6. Пантелійчук Л. Декілька слів про НМА та права інтелектуальної власності / Л. Пантелійчук // Облік, податки, аудит в Україні. – 2004. – № 5 (29). – С. 25 – 27.
7. Пантелеєв М. Условие охрaноспoсoбнoсти “изобретательский уровень” / М. Пантелеєв // Інтелектуальна собствeннoсть. – 2006. – № 1-2. – С. 20-25.
8. Соколов Я. В. Зачем бухгалтеру теория бухгалтерского учета? / Я. В. Соколов // Бухгалтерский учет. – 2005. – № 2. – С. 75-80.
9. Сопко В. Біля джерел бухгалтерського обліку (концептуальні засади та принципи побудови) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dk.gc.com.ua/school/ukr/2002/36/36sc2.html>.
10. Identification of experiences for the Exchange Fair of the World Congress on Territorial Development Clustering in the Textile Industry / Republic of Mauritius National Productivity and Competitiveness Council (NPCC). [Electronic resource]. – 2003. – Mode of access: <http://www.oecd.org/daf/corporate>.
11. Gulati M. Improving efficiency of service provision – relevance of cluster approach/ Gulati M. // UNIDO – NEW DELHI, 2003, 3 December. – [Electronic resource]. – 2003. – Mode of access: <http://www.oecd.org/daf/corporate>.
12. Local Economic and Employment Development (LEED). Clusters in transition economies – progress report. // Note by the Secretariat It is submitted to the Committee for information and comments at its 40th Session on 20–21 June 2002 [Electronic resource]. – 2002. – Mode of access: <http://www.oecd.org/daf/corporate>.
13. The European cluster memorandum. Promoting European Innovation through Clusters: An Agenda for Policy Action / Prepared by the High Level Advisory Group on Clusters, chaired by Senator P. Laffitte. [Electronic resource]. – 2007. – Mode of access: <http://www.clusterobservatory.eu>.